

of anomichnogo individual behavior, characterized by each of them. Defined psychological and social consequences of the institutional crisis of modern Ukrainian society.

Key words: crime, punishment, anomie, mentality, Western Europe, Byzantium.

УДК 340.11:316.64

Л. Куренда

Характеристика окремих функцій професійної правосвідомості

У статті здійснено аналіз функцій професійної правосвідомості стосовно сфер юридичної практики або певних груп юристів-професіоналів, які вирізняються стосовно виконуваних ними функцій і змісту їхньої праці (слідчих, прокурорів, адвокатів, юрисконсультів, нотаріусів та ін.). Досліджено погляди провідних учених, котрі вивчали окремі аспекти функцій професійної правосвідомості, і на цій основі запропоновано власну їх класифікацію.

Ключові слова: право, функції, правосвідомість, професія, поведінка, орієнтація.

Постановка наукової проблеми та її значення. У юридичній науці залишається дискусійним низка питань, пов'язаних з аналізом функцій професійної правосвідомості. Водночас функціональний аспект її дослідження набуває особливого значення, оскільки вона стає видимою, матеріалізується саме через власні функції. Вивчення останніх дає змогу глибше розкрити структурні елементи професійної правосвідомості, з'ясувати тип і напрями їх взаємодії, побачити, у чому полягає її соціальне призначення та як воно реалізується.

Аналіз досліджень цієї проблеми свідчить, що в юридичній літературі значна кількість наукових праць присвячена вивченню функцій правосвідомості, проте деякі функції професійної правосвідомості окремих груп (суддів, співробітників правоохоронних органів, адвокатів, нотаріусів та ін.) були предметом вивчення лише таких науковців, як А. А. Бондарев [1], Ю. М. Грошевий [2], В. В. Демічева [3], О. В. Кононенко [4], Ю. О. Легеза [5], С. С. Сливка [6], В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика [7], О. В. Тимченко, І. І. Ковальова [8], С. Я. Фурса [9], В. І. Царенко [10] й ін. Попри численні наукові дослідження можемо констатувати, що єдності у визначенні поняття функцій правосвідомості, критеріїв їх класифікації немає, за поодинокими винятками не існує й комплексного підходу до вивчення функцій професійної правосвідомості та встановлення особливостей їх змісту.

Мета статті – дослідження функцій професійної правосвідомості стосовно сфер юридичної практики або певних груп юристів-професіоналів, які вирізняються з погляду функцій і змісту їхньої праці (слідчих, прокурорів, адвокатів, юрисконсультів, нотаріусів та ін.).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Призначенням професійної правосвідомості є збереження правопорядку в суспільстві та досягнення тієї міри існування й розуміння правової справедливості, яка ним досягнута. Звідси – професійна правосвідомість у правовій демократичній державі з розвиненими, сформованими структурами громадянського суспільства виступає одним із факторів, які забезпечують: а) трансформацію соціального в правове; б) адекватну суспільним потребам, потребам правового розвитку правотворчу діяльність; в) ефективну й справедливу правозастосовчу, правозахисну та правоконсультативну діяльність. Отже, актуальною є проблема підвищення ефективності реалізації функцій професійної правосвідомості. Виокремлення й характеристика функцій професійної правосвідомості дають змогу розробити систему їх кількісних і якісних показників. Останні мають братися до уваги при підготовці програм правового виховання, створенні умов праці професійних юристів.

На нашу думку, функціям правосвідомості в межах окремого наукового дослідження, власне професійній правосвідомості приділяється недостатньо уваги. Можемо констатувати, що загальні підходи до тлумачення терміна «функція» виявляються й під час вивчення функцій правосвідомості взагалі та правосвідомості професійної, зокрема. При цьому найбільш поширеними є два підходи. Згідно з першим, функції правосвідомості визначаються як роль останньої в організації (виборі)

правової поведінки особистості, груп людей [11]; як її головні соціальні цілі й завдання [12]. Другий підхід є традиційним: із незначними відмінностями його представники під функціями правосвідомості розуміють конкретні напрями та шляхи виконання нею соціальної ролі й призначення, властиві їй способи впливу на суспільні відносини [13]. Досить удаю функції правосвідомості визначають як способи ідеального буття людини та суспільства, що сприяють реалізації основних напрямів і цілей права, збереженню й розвитку права як системи [14].

На нашу думку, визначення функції через роль, призначення явища є не зовсім повним. З'ясування ролі, призначення будь-якого явища пов'язано з пошуком відповіді на запитання: «для чого воно існує». З'ясування ж функцій явища дає змогу зрозуміти також, як, якими шляхами в динамічній площині досягається те, для чого воно існує. Підтримуємо точку зору В. В. Мухіна, який визначає функції правосвідомості як основні напрями сприйняття правової дійсності та впливу на неї, що здійснюються відповідними способами (у певних формах) і виражають соціальну роль та призначення правосвідомості. Можемо назвати ознаки функцій правової свідомості (у тому числі й професійної): а) вони визначають напрями її взаємодії з іншими елементами правової дійсності; б) така взаємодія неможлива без використання відповідних способів (форм) (вербальних і невербальних; логічних та ірраціональних; інституціолізованих і неінституціолізованих тощо); в) вони виражають соціальне призначення правосвідомості; г) їх предметом є певні явища правової дійсності. Законодавче закріплення завдань здійснення професійної юридичної діяльності служить, зокрема, правовою базою для окреслення функцій правосвідомості юристів різних напрямів юридичної діяльності (адвокатура, слідство, судочинство, правове консультування тощо) [15].

Характеризуючи конкретні функції професійної правосвідомості, слід наголосити на таких положеннях. По-перше, на практиці функції тісно пов'язані, взаємно проникають одна в іншу, досить часто виявляються майже одночасно, і їх самостійний аналіз має суто теоретичний, а отже – досить штучний характер. По-друге, конкретний перелік функцій, їх зміст будуть відмінними залежно від площини й мети дослідження, класифікаційного критерію. Структура й функції – парні явища, які становлять взаємозумовлені моменти правової свідомості в цілому та кожного з її елементів. Структура як спосіб організації, стійкі внутрішні зв'язки правових ідей, поглядів, оцінок, установок усієї системи правової свідомості та її функції як зовнішні зв'язки, у яких виявляється роль правосвідомості, взаємно зумовлюють одна іншу. Ось чому класифікацій функцій може бути стільки, скільки існує структурних зрізів правосвідомості й професійної правосвідомості.

Досить цікавою є позиція В. І. Царенка, який вважає, що функції правосвідомості як системи отримання та обробки правової інформації й правових знань для формування правомірної поведінки можна поділити на внутрішні, тобто способи та напрями вироблення правомірної поведінки на основі правових знань і переконань, і зовнішні, тобто напрями взаємодії правосвідомості з навколишньою правовою дійсністю. Внутрішні функції (відображення, оціночна, фіксування інформації, зіставлення, визначення цілей діяльності, прогностична, формування й корегування діяльності) забезпечують обробку правової інформації та виробляють варіант правомірної поведінки, а зовнішні (міжінформаційна взаємодія, пізнавальна, регульовальна, виховна) забезпечують взаємозв'язок правосвідомості із соціальною правовою дійсністю, тому їх називають соціальними функціями правосвідомості особистості [16, с. 8]. Така класифікація, як убачається нам, є невдалою, оскільки йдеться фактично про одні й ті самі функції, що забезпечують і формування правомірної поведінки, і взаємозв'язок правосвідомості із соціальною дійсністю.

На наш погляд, більш удаю слід визнати класифікацію функцій, запроповану В. В. Демічевою. До основних функцій правосвідомості вона відносить відображальну, регулятивну й творчу. Усі інші, на її думку, розрізняються в межах трьох названих, а залежно від рівня конкретності аналізу питання можна виокремити багато функцій. Суть відображальної функції – у відтворенні явищ правової реальності за допомогою певної суми знань, понять, уявлень, оцінок, поглядів тощо. У її межах виділяють пізнавальну, оцінювальну й рефлексивну функції. У межах регулятивної розглядається ціннісно-орієнтаційна функція. У межах творчої – розрізняють конструктивну (виявляється в нормотворчості), світоглядну (створення картини правового світу, формування правових ідеалів і філософсько-правова теорія) та прогностичну функції. При цьому акцентується увага на такому. Якщо розуміти зміст правової свідомості як предметну галузь (у цьому випадку – право, правова реальність), то відображальна функція тлумачиться як специфічна форма пізнання; регу-

лятивна – як закріплення колективного досвіду соціального життя; творча – як розвиток суспільних відносин і системи права в цілому за законами й відповідно до природи цих суспільних відносин. Розуміння ж змісту правосвідомості як утілення її природи в концептах веде до характеристики відображальної функції як рефлексії, регулятивної – як організації суспільних відносин за законами й відповідно до природи самої правосвідомості, а творчої – як створення правових ідеалів та їх самодостатнього буття [3, с. 25].

Слід зазначити, що поряд із загальними функціями (пізнавальною, оціночною, регулятивною) Ю. М. Грошевий виділив спеціалізовані функції професійної правосвідомості судді: а) нормативно-оціночну, що включає вироблення ціннісного підходу до фактичних обставин кримінальної справи з точки зору припису правової норми, морально-правову оцінку поведінки потерпілого; б) пізнавально-комунікативну, що визначає вибіркове ставлення судді до інформації, отриманої в ході судового слідства, і скерованість спілкування задля створення оптимального режиму в процесуальній діяльності суддівської колегії й усіх учасників судового розгляду; в) конкретизаційну, пов'язану з індивідуальною інтерпретацією застосовуваної норми права до встановлених по цій справі фактичних обставин [17, с. 33]. Аналізуючи роль професійної правосвідомості в правозастосовчій діяльності, В. А. Сапун досліджує пізнавальну, оціночну та конкретизаційну функції [18, с. 88]. М. Я. Соколов виходить із того, що сформована структура, визначивши місце того або іншого елемента в цілісній системі професійної правосвідомості, обумовлює і його функції. Водночас зміни у функціях тягнуть за собою зміни в структурі через подолання протиріч між новими функціями й старою структурою [19, с. 153]. Учений досліджує функціональний аспект професійної правосвідомості з урахуванням рівнів психологічної підструктури особистості. Відповідно до цього науковець виокремлює регулятивну, телеологічну (яка розпадається на пізнавальну, оціночну, поведінкову), генераційну, праксеологічну функції [19, с. 159].

На нашу думку, варто виділити такі функції правосвідомості юриста, які конкретизують її суть, завдання й призначення: вироблення індивідуальної концепції юриста; формування почуття правоти та справедливості; забезпечення свободи прийняття рішень; вироблення активності в роботі й досягнення мети діяльності; формування професійно-юридичної думки; вироблення професійних звичок; застереження від правового нігілізму; забезпечення подолання прогалін у законодавстві. Водночас до функцій правосвідомості юриста можна віднести з певними застереженнями лише функції забезпечення свободи прийняття рішень, формування професійно-юридичної думки, вироблення професійних звичок та забезпечення подолання прогалін у законодавстві. Усе інше, найімовірніше, належить до процесу формування професійної правосвідомості.

Вважаємо, що наведені класифікації функцій професійної правосвідомості мають необхідну наукову й практичну цінність, адже дають змогу побачити їхню специфіку, адекватно оцінити роль професійної свідомості юристів у практичній юриспруденції. Водночас деякі з наведених класифікацій є не зовсім точними та повними. Так, нормативно-оціночна функція професійної правосвідомості, виділена Ю. М. Грошевим, фактично є специфічним проявом пізнавальної й оціночної функцій правової свідомості; регулятивна, поведінкова та праксеологічна, що, проаналізовані М. Я. Соколовим, значною мірою перетинаються за своїм змістом тощо.

На нашу думку, можливо доповнити наявні в науці підходи поділом функцій професійної правосвідомості на підставі мети її прояву стосовно правової дійсності. Згідно з цим виділяються дві групи функцій: 1) ті, здійснення яких забезпечує сприйняття інших елементів правової дійсності; 2) функції, реалізація яких забезпечує зворотний активний вплив на інші елементи правової дійсності.

До першої групи відносимо пізнавальну, оціночну й прогностичну функції. Сутність пізнавальної функції полягає в тому, що завдяки правосвідомості забезпечується отримання та накопичення знань про правові явища, розуміння їх змісту й сутності.

Пізнання права – це соціально обумовлена діяльність з усвідомлення людьми цього соціального інституту. Право пізнається суб'єктами, передовсім, у результаті його практичного використання, завдяки прямій участі індивідів у правових відносинах. Як об'єкт пізнавальної діяльності воно виступає у вигляді встановлених уповноваженими суб'єктами загальнообов'язкових правил поведінки (правових норм), сукупності накопичених суспільством знань про нього. Окрім цього, об'єктом пізнання виступають й інші соціальні явища, пов'язані з правом.

За реалізацію цієї функції відповідальний інтелектуальний компонент правосвідомості. Звідси, показником пізнавальної функції є стан когнітивного блоку професійної правосвідомості: обсягу правової інформованості, глибини юридичних знань, рівня юридичного мислення, тобто розуміння вимог закону й суті правових явищ і процесів, уміння аналізувати й зіставляти їх із положеннями законодавства та робити на підставі цього правильні висновки.

На нашу думку, прояв цієї функції в професійній юридичній практиці має певні характерні особливості. Тут пізнання підкорене прагматичним завданням, досить часто обмежується конкретною юридичною ситуацією й змістом норм права, які врегульовують цю ситуацію, тобто носить емпіричний характер. Причому коли йдеться про сферу правотворчої діяльності, то тут пізнаються: а) соціально-економічні процеси під кутом зору їх правового опосередкування, б) наявна нормативно-правова база в міру, обумовленій характеристиками нормопроекту; в) у певних випадках юридична, особлива судова, практика. У сфері застосування права здійснюється пізнання: а) фактичних обставин, із якими пов'язане виникнення конкретних правовідносин (юридичних фактів), а також фактів, які мають юридичне значення для справи; б) зміст прав та обов'язків суб'єктів реалізації права; в) зміст правових норм, які утворюють юридичну основу правозастосування. При цьому відбувається прив'язка загальних норм до конкретних обставин [18, с. 89]. Завдяки пізнавальній функції забезпечується реалізація такого принципу застосування права як обґрунтованість.

Варто зазначити, що на сьогодні існує значна нерівномірність знань юристами норм чинного законодавства залежно від їх спеціалізації й функцій, які ними виконуються всередині спеціальності. У міру того, як правові норми віддаляються від сфери суспільних відносин, у яких юрист постійно бере участь як спеціаліст, рівень знань відповідних положень законодавства знижується.

Змістом оціночної функції професійної правосвідомості є сприйняття відповідних правових явищ із погляду їх корисності / некорисності, справедливості / несправедливості, ефективності / неефективності тощо.

Оціночна функція правосвідомості здійснюється передусім, за допомогою системи аксіологічних категорій. Залежно від того, відповідають або суперечать вимоги й можливості, що містяться в праві, інтересам і цілям суб'єкта, який оцінює право, він позитивно або негативно сприймає право як таке, відповідні його аспекти, частини, форми.

Оцінювання відбувається через інтелектуально-емоційні елементи правосвідомості. Отже, оціночна функція органічно пов'язана з когнітивним та емоційним блоками професійно-правової свідомості.

Оцінюються як правові явища в контексті конкретної юридичної ситуації, так і безвідносно до останньої. В останньому випадку йдеться про те, що професійні юристи можуть давати оцінку окремим нормам права, нормативним правовим актам, правовому регулюванню певної сфери відносин, функціонуванню системи правосуддя тощо. Специфікою оціночної функції в конкретній юридичній ситуації є те, що ціннісний підхід до правових явищ виробляється з обов'язковим урахуванням положень чинного законодавства, закладених в останньому критерії оцінки.

Професійна правосвідомість бере участь в оцінці й відборі тих суспільних відносин, які підлягають правовому регулюванню. Тобто визначається комплекс найбільш значимих суспільних відносин, що потребують правового опосередкування. Оціночний характер професійної правосвідомості також проявляється і в тому, що вона оцінює поведінку людей стосовно її відповідності вимогам чинного законодавства. Вимоги закону виступають як ядро правосвідомості особи, котра застосовує право. Але, окрім цього, вона включає і певні правові ідеї, уявлення, емоції. У сукупності вони й складають нормативність правосвідомості юриста, із позицій якої він оцінює поведінку відповідної особи.

Пізнавальна та оціночна функції правосвідомості перебувають у нерозривній єдності: від глибини й повноти правових знань залежить точність оцінки права; зі свого боку, і ставлення до права, його оцінка обумовлюють якість та обсяг правових знань суб'єкта.

Прогностична функція – це передбачення стану правових об'єктів у майбутньому на підставі пізнання (або знання) тенденцій їх розвитку. На нашу думку, правове передбачення стає можливим завдяки досить глибокому пізнанню правової дійсності. Свідомість не дзеркально відбиває суспільне буття, а виокремлює суттєве, узагальнює те, що повторюється, фіксує його в специфічних категоріях, і тим самим розкриває закономірні зв'язки дійсності, що є основою можливості випереджального відбиття.

На нашу думку, механізм правового передбачення найбільш повно проявляється в процесі правоутворення. Ось чому існує думка, що прогностична функція професійної правосвідомості більш характерна для сфери правоутворення. Дія цієї функції проявляється під час визначення необхідності регулювання тих чи інших суспільних відносин правом; установлення змісту норм права, передбачення характеру їх впливу на суспільне життя тощо.

Водночас не можна погодитися з думкою, що досліджувана функція відсутня в правореалізаційній діяльності. Наприклад, участь у судовому процесі іноді порівнюють із грою в шахи, коли учасники процесу як гравці заздалегідь прораховують можливі «ходи» іншої сторони й продумують власну тактику та стратегію.

Варто погодитися із тими науковцями, які вважають, що принципова схема механізму передбачення виглядає як об'єктивний взаємозв'язок трьох компонентів: а) узагальнення дійсності в правових категоріях; б) емоційне сприйняття правової дійсності й формування бажання її змінити; г) волевове регулювання поведінки, яке полягає у вирішенні зміни правової дійсності, у виборі, розробці шляхів і засобів здійснення поставлених завдань [20, с. 6].

Емоційний елемент механізму правового передбачення переважно фіксує ставлення юриста чи групи юристів до права. Вони або схвалюють право, або вважають його небажаним і пропонують ідеї «бажаного» права. Психологічне відбиття фіксує невідповідність правових явищ характеру суспільного життя й створює бажання змінити право відповідно до розвитку суспільних відносин. Таким чином емоції спонукають до діяльності, спрямованої на зміну правової дійсності. Оцінка подібних емоцій безпосередньо пов'язана з передбаченням динаміки правової дійсності.

Воля в механізмі правового передбачення виступає активною стороною, виражає цілеспрямоване ставлення до правових явищ, слугує необхідною ланкою між суспільним буттям і правом.

До другої групи належать такі функції: регулятивна, нормотворча, нормореалізаційна, правового моделювання, правовиховна, попередження й подолання деформацій правосвідомості, ідеологічна, контрольна, консультативна, подолання юридичних колізій, забезпечення соціального партнерства, комунікативна, ефективного та економного використання правових засобів, розвитку демократії й стабілізації або оновлення політичного режиму, функція гуманізації державної влади, забезпечення самостійності в прийнятті рішень, сприяння адекватному, грамотному вираженню власних думок, суджень, умовиводів, фіксації, зберігання та накопичення професійного досвіду.

Нормативно-примусовий характер правової свідомості забезпечує високий рівень її регулятивного впливу. Регулятивна функція професійної правової свідомості органічно пов'язана з пізнавальною й оціночною, доповнює їх. Зміст цієї функції тлумачиться неоднозначно. Досить часто її пов'язують передусім із правореалізаційною діяльністю. Так, стверджується, що після трансформації – особливо правових ідей «де леге ференда» – у норми права на перший план висувається регулятивна функція правосвідомості. До основних передумов успішної реалізації регулятивної функції належать змістовна та формальна якості права.

Водночас, на нашу думку, сфера прояву досліджуваної функції значно ширша. Проявом регулятивної функції професійної правосвідомості є всі випадки, коли долаються прогалини в праві; судовою практикою створюються відповідні правоположення; за її участю виробляються нормативні й індивідуальні правила поведінки, обов'язкові для інших; коли встановлюється оптимальне правове спілкування між учасниками юридичного процесу тощо.

Дія регулятивної функції професійної правосвідомості, на наш погляд, може бути розглянута на рівні поведінки окремого юриста, групи, усього суспільства.

На рівні поведінки окремого юриста йдеться про: а) регулювання власної поведінки, пов'язаної зі здійсненням професійних функцій; б) поведінки інших осіб через прийняття індивідуально-правових приписів. У цьому випадку досліджувана функція зводиться, по-перше, до переробки інформації про право, його оцінок у знанні-приписі, програми діяльності та, по-друге, до матеріалізації, утілення цього знання в конкретних правових вчинках, діях.

При регулюванні власної поведінки професійна правосвідомість перетворює знання й оцінки права в ідеальний план зовнішньої діяльності, який мотивує її, розчленовує цю діяльність на певні етапи, підбирає засоби та моделює результат, тобто встановлює відповідні цілі. Так, на наш погляд, правосвідомість дає змогу юристу «побачити» набір можливих засобів досягнення цілей і зробити вибір конкретних засобів із певної множини гіпотетично можливих, тобто знаходити оптимальний варіант юридично значимої поведінки, зіставляючи закон із життям [22, с. 17]. Правові знання, емоції, інтуїція тощо допомагають юристу відбирати з маси обставин найбільш значимі й водночас

свідомо відкидати те, що не має суттєвого значення. Правосвідомість дає можливість орієнтуватися в усіх аспектах конкретної юридичної ситуації, а вольовий аспект внутрішнього переконання відбиває впевненість і непохитність спеціаліста в рішенні, що приймається [22, с. 17]. Отже, слідчий, суддя, нотаріус й ін. не змогли б належними правовими засобами досягати необхідних професійних цілей без знання відповідної правової бази, при відсутності відповідних навичок, умінь, професійних установок.

Найбільш вагомий прояв регулятивної функції професійно-правової свідомості юриста стосовно поведінки інших суб'єктів відбувається у сфері правозастосування. Найяскравіше це проявляється в діяльності суддів, які при розгляді справ керуються серед іншого й власною правосвідомістю. Який би не був деталізований закон – він завжди залишає простір для рішення судді та його розуміння закону, як і юридична оцінка законності, правомірності дій, зміст рішення зі справи спирається на правосвідомість.

На рівні групи дія професійно-правової свідомості найбільш рельєфно проявляється у впливі юридичної практики на професійну діяльність окремих юристів.

На рівні всього суспільства дія професійно-правової свідомості виражається в її впливі на: а) суспільну думку про право; б) через нормативно-правові акти, акти офіційного нормативного тлумачення. У першому випадку йдеться про те, що професійна правосвідомість може впливати на мотивацію правової поведінки через підвищення правосвідомості населення, упровадження в їхню свідомість переконаності в розумності й доцільності, необхідності права, окремих правових норм тощо.

У другому випадку йдеться про регулятивний характер професійної правосвідомості в правотворчості, у діяльності судових органів конституційної юрисдикції, вищих судових інстанцій. У сфері правотворчості регулятивна функція проявляється в тому, що в професійній правосвідомості формуються правові уявлення про права та обов'язки, про злочин і покарання ще до того, як вони вносяться в закон. Водночас доцільно зазначити, що далеко не всяке уявлення про норму права перетворюється на неї, оскільки все залежить від ступеня розповсюдженості цих уявлень.

В окремих випадках нормативність правосвідомості професійних юристів, не знаходячи свого своєчасного законодавчого закріплення, проявляється в юридичній практиці у вигляді правоположень, фактичних норм поведінки юристів, які, по суті справи, відіграють роль джерела права. Тобто йдеться про об'єктивацію норм правосвідомості в юридичній практиці, науці.

Результати дії професійної правосвідомості втілюються й в актах нормативного офіційного тлумачення, які встановлюють загальнообов'язкові положення щодо розуміння норм чинного права.

За здійснення регулятивної функції відповідає вольовий блок професійної правосвідомості. Тобто з психологічної сторони вона реалізується через цілі, мотиви, установки. Саме в цих елементах проявляється система правових цінностей юриста. Цю функцію характеризують рівень засвоєння принципів права; переконаність у справедливості й необхідності його приписів; готовність утілювати право в суспільне життя в процесі повсякденної юридичної діяльності; знання, які сформувалися в результаті професійного досвіду; професійні навички, здібності, звички; готовність до правової активності.

Н. Я. Соколов окремо виділяє мотиваційну функцію професійної правосвідомості [19, с. 197]. Водночас цілі, мотиви та установки на певні варіанти діяльності нерозривно пов'язані між собою, а отже, немає підстав розглядати їх окремо від регулятивної функції.

Нормотворча функція професійної правосвідомості є основоположною в тому смислі, що професійно-правова свідомість – це безпосереднє джерело зародження права, правопорядку й усілякої правової норми. Вона проявляється передусім у тому, що професійна правосвідомість реагує на нові соціальні факти та явища, що потребують правового регулювання. Ця функція проявляється не тільки у створенні нових норм права, а й у критиці вже наявних. Правосвідомість виступає важливим фактором правотворчої діяльності, оскільки правові принципи, які визначають правові якості норм права, їхню соціальну спрямованість, форми й засоби правового регулювання суспільних відносин, є результатом правосвідомості [22, с. 166].

Нормореалізаційна функція професійної правосвідомості полягає в тому, що професійно-правова свідомість завдяки своїм специфічним властивостям здатна досить вагомо впливати на процес утілення правових норм у реальне життя.

Функція правого моделювання полягає в розробленні моделей (правил) правової поведінки. У сфері правотворчості правове моделювання є результатом пізнавального й прогностичного процесів і

своїм результатом має нормативні моделі (правила) поведінки, які оцінюються правосвідомістю як належні, соціально виправдані для успішного розвитку суспільних відносин.

У сфері правозастосування функція правового моделювання постає перед нами як аналітико-конструктивна та своїм результатом має індивідуальні моделі (правила) поведінки. Змістом цієї функції тут виступає аналіз відповідних фактичних даних, співвіднесення їх зі змістом юридичної норми й прийняття на підставі цього відповідного правозастосовного рішення. Також ідеться про передбачення того, які норми потрібно застосувати та яким чином поступити, щоб закріплені права й обов'язки виявили найбільш ефективний вплив на розвиток суспільних відносин у напрямі досягнення конкретної правової мети.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Варто зазначити, що функції правосвідомості – це основні напрями сприйняття правової дійсності та впливу на неї, що здійснюються відповідними способами (у певних формах) і виражають соціальну роль та призначення правосвідомості. Функції професійної правосвідомості можна поділити на підставі її прояву стосовно правової дійсності на дві групи. Це функції, здійснення яких забезпечує, по-перше, сприйняття правової дійсності (пізнавальна, оціночна, прогностична); по-друге, активний вплив на правову дійсність (регулятивна, нормотворча, нормореалізаційна, правового моделювання, правовиховна, ідеологічна, контрольна, консультативна, подолання юридичних колізій, забезпечення соціального партнерства, комунікативна, ефективного й економного використання правових засобів, розвитку демократії, гуманізації юридичної діяльності, забезпечення самостійності в прийнятті рішень, сприяння адекватному, грамотному вираженню власних думок, суджень, умовиводів, а також фіксації, зберігання та накопичення професійного досвіду).

Джерела та література

1. Бондарев А. А. Профессиональное правосознание сотрудников ОВД: теоретико-правовые аспекты функционирования и формирования / А. А. Бондарев // Проблемы правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк : Дон. ін-т внутр. справ при ДНУ, 2000. – № 2. – С. 135–139.
2. Грошевий Ю. М. Роль професійної правосвідомості судді у формуванні рішення суду: кримінально-процесуальний аспект / Ю. М. Грошевий // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2005. – С. 168–180.
3. Демічева В. В. Функції правосвідомості: поняття, система та значення / В. В. Демічева // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2004. – № 4. – С. 24–28.
4. Кононенко О. В. Правосвідомість судді і перспективи впровадження міжнародних норм у сфері прав людини в практику судового захисту / О. В. Кононенко // Право України. – 2001. – № 2. – С. 60–62.
5. Легеза Ю. О. Інформаційні потреби та інтереси співробітників органів внутрішніх справ у формуванні фахової правосвідомості / Ю. О. Легеза // Вісн. Нац. ун-ту внутр. справ. – Вип. 28. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – С. 174–180.
6. Сливка С. С. Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект) / С. С. Сливка. – Львів : Світ, 2000. – 336 с.
7. Тацій В. Конституція України і правосвідомість юристів / В. Тацій, Ю. Тодика // Вісник Акад. прав. наук. – 1998. – № 4(15). – С. 44–54.
8. Тимченко О. В. Роль засобів у формуванні правосвідомості особистості й об'єктивної громадської думки про діяльність правоохоронних органів / О. В. Тимченко, І. І. Ковальова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк : Донецьк. юрид. ін-т МВС при НДУ, 2005. – № 2. – С. 60–65.
9. Фурса С. Я. Нотаріальна процедура та правосвідомість / С. Я. Фурса // Право України. – 2001 – № 2. – С. 101–104.
10. Царенко В. І. Теоретичні питання формування правосвідомості воїнів-прикордонників шляхом правового самовиховання / В. І. Царенко // Держава і право : Юрид. і політ. науки. – К. : ІДП НАН України, 2002. – Вип. 16. – С. 22–26.
11. Гойман-Калинский И. В. Элементарные начала общей теории права : учеб. пособие для вузов / И. В. Гойман-Калинский, Г. И. Иванец, В. И. Червонюк ; под ред. В. И. Червонюка. – М. : КолосС, 2003. – 544 с.
12. Бура Н. А. Функции общественного правосознания : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Н. А. Бура ; ИГП АН УССР. – Киев, 1985. – С. 7–8.
13. Колотов А. Ф. Правовое сознание в условиях обновления советского общества : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. Ф. Колотов. – М., 1991. – С. 13.
14. Демічева В. В. Функції правосвідомості: поняття, система та значення / В. В. Демічева // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2004. – № 4. – С. 25.

15. Мухін В. В. Професійна правосвідомість: поняття, особливості, функції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. В. Мухін. – Х., 2007. – С. 23.
16. Царенко В. І. Формування правосвідомості особистості військовослужбовців-прикордонників України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. / В. І. Царенко – К. : Київ. нац. ун-т, 2003. – С. 8
17. Грошевой Ю. М. Профессиональное сознание судьи и социалистическое правосудие / Ю. М. Грошевой. – Харьков : Выща шк., 1986. – С. 33, 34.
18. Сапун В. А. Социалистическое правосознание и реализация советского права / В. А. Сапун. – Владивосток : Изд-во Дальневосточ. ун-та, 1984. – С. 88, 89.
19. Соколов Н. Я. Профессиональное сознание юристов / Н. Я. Соколов. – М. : Наука, 1988. – С. 153.
20. Семкив В. О. Правовое предвидение как функция социалистического правового сознания : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. // Семкив В. О. – Киев : Гос. ун-т, 1989. – С. 6.
21. Гриб В. В. Факторы, влияющие на формирование профессионального правосознания российских юристов / В. В. Гриб // История госуд. и права. – 2003. – № 6. – С. 17.
22. Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 166.

Куренда Л. Характеристика отдельных функций профессионального правосознания. В статье анализируются функции профессионального правосознания по сферам юридической практики или определенным группам юристов-профессионалов, которые выделяются с точки зрения выполняемых ими функций и содержания их труда (следователей, прокуроров, адвокатов, юрисконсультов, нотариусов и др.). На основе анализа взглядов учёных, исследовавших отдельные аспекты функций профессионального правосознания, делается вывод, что целесообразно выделить следующие функции правосознания юриста, конкретизирующие её суть, задачи и назначения: функция выработки индивидуальной концепции юриста, формирование чувства правоты и справедливости, обеспечения свободы принятия решений, выработки активности в работе и достижении цели деятельности, формирования профессионально-юридической мысли, выработки профессиональных привычек, предупреждения от правового нигилизма, обеспечения преодоления пробелов в законодательстве.

Ключевые слова: право, функции, правосознание, профессия, поведение, ориентация.

Kurenda L. The Characteristics of the Individual Functions of Professional Sense of Justice. In the article the functions of justice by professional fields of law practice or certain groups of professional lawyers who excel in terms of the functions they perform and content of their work (investigators, prosecutors, advocates, solicitors, notaries, etc.) are analyzed. On the basis of the analysis of views of scientists, who have studied some aspects of the professional sense of justice, the author makes her own conclusion it is advisable to highlight the following features of lawyer's legal consciousness, specifying its nature, objectives and purpose: the function of generating individual legal concepts, the function of the developing a feeling of right and fairness, and the function of ensuring the freedom of taking decisions, and the function of the development the activity in the work, the function of the professionally of legal thought formation, the function generation professional habits, legal negligence warning function and the function of providing gaps in the legislation.

Key words: law, functions, sense of justice, profession, conduct, orientation.

УДК 34(477):347.152-054.5

О. Лаба

Правовий аналіз чинного законодавства України щодо участі організацій громадянського суспільства в процесі обговорення та прийняття рішень

У статті здійснено історико-правову характеристику громадянського суспільства й аналізу чинного законодавства України щодо участі організацій громадянського суспільства в процесі обговорення та прийняття рішень.

Ключові слова: громадянське суспільство, законодавство України, організації громадянського суспільства.

Постановка наукової проблеми та її значення. Теорія й практика демократизації суспільних відносин в Україні визначили як актуальні для пізнання методологічні проблеми суспільної трансформації. На вищих рівнях структури державної влади все глибше усвідомлюється той факт,